

HATA

ASIL

NEREDEYDİ?

ORTA DOĞU'DA DEMOKRASİ
NEDEN BAŞARISIZ OLDU?

Çeviri: Sinan Çakır

TİMAŞ TARİH

FAWAZ A. GERGES

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	11
TEŞEKKÜR BÖLÜMÜ.....	15
GİRİŞ	
TARİH ANLATISI	17
Orta Doğu'ya Adalet Getirmek.....	18
Kendi Başlangıç Noktam: Beyrut	20
Yüzyıl Süren Arap Baharı.....	24
Seçici Davranmaktan Vazgeçmek	25
Amerika'nın Gayriresmî İmparatorluğu	27
İki Yer Arasındaki Orta Doğu: Benzersiz ve Değişken.....	35
1	
MUSADDİK VE NASİR: BAŞKA NE OLABİLİRDİ?.....	37
Yapılan İlk Yanlış.....	37
İran ile Giriş: Orta Doğu'yu Yeniden Tasarlamamanın Kapısı.....	43
Mısır'ın Barış Tohumları.....	47
Jeostratejik Lanet.....	50
Seçilmeyen Yol.....	55
Yerli Mimarlar ve İnşa Edebilecekleri Yapılar	59
2	
BİR MUSADDİK PORTRESİ	63
Musaddık'ın Kökenleri.....	64
İran'ı Sevmek ve Terk Etmek.....	66
Paris'te Bir Pers	68
Petrol ve İran Egemenliği.....	70
Muhelif!.....	72
Milli Cephe.....	74

Petrolün Millileştirilmesi: Yangını Başlatan Kibrit	76
Petrol'den Daha Koyu Bir Komplo: İngiltere'nin Musaddık'ı Devirme Planları	79
Amerika'da Şöhret Kazanmak. Ama Destekten Mahrum Kalmak	84
3	
İRAN'I DEMOKRASİDEN KURTARMAK	89
Churchill ve Eisenhower: CIA Liderliğinde Darbe	90
Tanrı, Ülke ve Aile: Dulles Kardeşler	92
Musaddık'ın Yanlış Hesabı Ters Tepiyor	97
Ajax Operasyonu (TP-AJAX)	103
Başarısız Bir Darbe Girişimi	108
Gelecek İçin Kaotik Bir Model	113
İran'ı Demokrasiden Kurtarmak	115
CIA: Kraldan Daha Kralcı	117
4	
DEMOKRASİNİN EŞİĞİNDEN MUTLAK MONARŞİ UÇURUMUNA	121
Amerikan Vesayeti Altında Otoriterlik	122
Paranoyak Bir Müttetik	126
Gerçekleşen Bir Kâbus: SAVAK - Şah'ın Gizli Polisi	129
Yeni "Büyük Medeniyet" ve Kişilik Kültü	131
Siyasi Alanın İslamlaşmasının Önünü Açmak	136
Ayetullah Humeyni ve Din Adamlarının Radikalleşmesi	140
Şah'ın (Aldandığı) Güç Zirvesi	143
Ters Tepme	148
5	
MUSADDIK'IN DEVRİLMESİ İRAN VE ORTA DOĞU İÇİN NE ANLAMA GELİYORDU?	153
Dönüştürücü Bir Lider	153
Özgürlüğün Sembolü Olarak Petrol	156
Musaddık ve Şah: Karşıtlıkların İncelenmesi	157
1953 Darbesi'nin Bıraktığı İzler	163
ABD-İran: Bıçak Sirtında Yürüyüş	169
6	
NASIR: ARAP BİRLİĞİ İKONU	177
Nasır: Epik ve Efsanevi	178
Gerçek Bir Mısırlının Yetiştirilmesi	181

Mısır İngiltere ve İsrail Tarafından Aşağılanıyor ve Nasır Radikalleşiyor.....	188
Hür Subaylar Hareketi ve Kara Cumartesi.....	194
Kansız Devrim.....	198
Nasır ve Otoriter Devletin Doğuşu.....	201
Mısır: Amerika'nın Orta Doğu Anahtarı.....	204

7

NASIR "KÜÇÜK HOLLYWOOD"DA: MISIR'I KAYBETMEK, BARIŞI KAYBETMEK.....	207
Amerika'nın Mısır Şansı.....	208
Hür Subay ve Amerika: Umut Vaat Eden Bir Başlangıç.....	210
Bağımsızlık ve İç Güç Mücadeleleri.....	213
Nasır: Ölmeden Şehit Olmak.....	216
Bağdat Paketi: Balayı Sona Erdi.....	219
Nasır'ı Uzaklaştırmak.....	223
Asvan Barajı: ABD-Mısır İlişkilerinde Bir Kopuş.....	226
Nasır: Daha Sert Direnç.....	228
Dulles: İşleri Daha da Kötüleştiriyor.....	231

8

SÜVEYŞ KANALI KRİZİ.....	233
Kanal'ın Millileştirilmesi.....	234
Kriz.....	240
Komplo.....	243
Sevr Protokolü - Dünyanın En Ünlü Sırrı.....	246
İstila.....	248
Süveyş Krizi'nin Bedeli.....	251
Mısır ve Yeniden Düzenlenmiş Gerçeklik.....	254

9

NASIR'IN BOŞA ÇIKAN ARAP MİLLİYETÇİLİĞİ.....	257
Eisenhower Doktrini.....	258
Suriye: CIA Destekli Darbeler Mezarlığı.....	261
Wappen Operasyonu ve Suriyelilere Taciz.....	267
Lübnan: Pandora'nın Kutusunu Açmak.....	273
Nasır'ın Jeostratejik Laneti.....	278

10

NASIR'IN LAİK MİLLİYETÇİLİĞİNİN YENİLGİSİYLE MISIR VE ARAP DÜNYASI NE KAYBETTİ?.....	287
İsrail ile Barış.....	289

Geostratejik Lanet.....	292
Mısır'ın Ötesinde.....	295
Mısır ve Bölge Ne Kaybetti?.....	298
11	
İRAN'DAN GUATEMALA'YA: KOMÜNİST	
BİR TEHDİDİN ÜRETİLMESİ	303
Eisenhower'ın Soğuk Savaş Fanatiklerinin Küresel Stratejisi	304
Jacobo Árbenz ve Guatemala'nın Hedefleri.....	307
Guatemala'da Darbe Hazırlanıyor	312
Anti-komünist Haçlı Seferi mi, Şirketlerin Açgözlülüğü mü?	317
Operasyon PBFortune'u Tozlu Raflardan İndirmek: Operasyon PBSuccess	319
Guatemala ve Küresel Soğuk Savaş.....	324
SONUÇ.....	327
Küresel Soğuk Savaş'ın Mirası ve Etkisi.....	330
Geleceğin Tohumları.....	333
Dünyanın En Çok Nüfuz Edilen Bölgesi.....	336
DİZİN.....	339

Sevgili annem Sara Bachour'a

Önsöz

Bir Orta Doğu uzmanı olarak, bölge tarihindeki eşsiz ve umut dolu bir zaman dilimi beni uzun zamandır büyülemeye devam ediyor: Avrupa emperyalizminin artık geride kaldığı ve bölgenin yeni bir siyasi uyanışın eşiğinde olduğu 1940'ların sonu ve 1950'lerin başı. Orta Doğu halkları ve sömürgecilikten kurtulmuş Küresel Güney'deki¹ kardeşleri, bu dönemde toplumlarını ve ekonomilerini modernize etmek ve farklılıklarının ötesine bakarak daha iyi bir ortak gelecek adına birleşmek için ilham dolu şeyler ortaya koydular.

Fakat bu umutlar en nihayetinde sönük kaldı, çünkü bölge daha sonraki yıllarda otoriterlikle, süper güçler arasındaki rekabetle ve vekalet savaşlarıyla özdeşleşti.

Bu durumu tarihin en büyük kaybı olarak görüyorum. Zira medeniyetin beşiği, yetenekli insanların yurdu ve zengin doğal kaynaklara sahip olan Orta Doğu, barışçıl bir geleceğe ev sahipliği yapabilirdi.

Peki böylesine parlak bir şafağı karartan ne oldu? Sonraki çalkantılı yıllara zemin hazırlayan bir dönüm noktası mı yaşanmıştı?

Onlarca yıllık çalışma ve değerlendirmenin ardından, Küresel Soğuk Savaş'ın yeni oluşan sömürge sonrası Orta Doğu devleti ve toplumu üzerindeki mirasının derin ve dönüştürücü olduğu sonucuna vardım.

1 Küresel Kuzey ve Küresel Güney, ülkeleri sosyoekonomik ve politik açıdan tanımlayıcı özelliklerine göre gruplandırma yöntemini ifade eden terimlerdir. BM Ticaret ve Kalkınma Örgütüne (UNCTAD) göre, Küresel Güney genel olarak Afrika, Latin Amerika ve Karayipler, Asya (İsrail, Japonya ve Güney Kore hariç) ve Okyanusya'yı (Avustralya ve Yeni Zelanda hariç) kapsamaktadır - çevirmen notu.

Avrupa sömürgeciliğinin bir uzantısı olan Soğuk Savaş, önemli ölçüde incelenmiş olsa da bölge üzerindeki kalıcı etkileri ve sonuçları hiçbir zaman tam olarak anlaşılamadı.

Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği, Avrupa emperyalizminin bıraktığı işlevsizlik mirasını pekiştirdi ve Orta Doğu ile diğer bölgeleri vekalet savaşı alanlarına dönüştürdü. İki süper güç, bağımsızlığını yeni kazanan Orta Doğu devletlerinin ilk umutlarını yerle bir etti ve onları kendi kaderlerini tayin etme haklarından mahrum bıraktı. Sömürgeciliğin sona ermesinden sonra ümit edilen barış hiçbir zaman gerçekleşmedi. Kalkınmak için ayrılması gereken kaynaklar, güvenlik ve askerlikle ilgili sektörlere yönlendirildi.

Bunun büyük bir kısmı, Amerika'nın Sovyet komünizmine karşı duyduğu saplantıya ve Orta Doğu'yu küresel sermaye ve finans piyasalarına katma arzusuna dayanmaktadır. Bu güçler, CIA'i (Merkezî İstihbarat Teşkilatı) 1953 yılında İran'ın ilk demokratik hükümetini deviren bir darbeyi desteklemeye zorladı. Amerika, üç yıl sonra da Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdünnasır'ı zayıflatıp devirmeye çalıştı ve bu da Arap dünyasında öfkeye yol açan ve neredeyse bir dünya savaşını tetikleyecek olan Süveyş Krizine neden oldu. Bu iyi niyetin, ABD'li Soğuk Savaşçılar tarafından heba edilmesi, bölge sınırlarının ötesine yayılan ciddi sonuçlar doğurdu. Bu olayların artçı şokları bugün hâlâ bölgede yankılanmaktadır.

İran, Mısır, Suriye, Lübnan ve Guatemala'nın (son örnek olan Guatemala, bazı karşılaştırmaları yapmak için uygun olması dolayısıyla seçilmiştir) tarihlerini yakından incelediğimde, bu ve kışkırtıcı diğer olayların bölgede siyaset ve kalkınmanın gidişatını nasıl kökten değiştirdiğini fark ettim ve eğer Orta Doğu, sömürge sonrasında kendi gelişimini çizebilmiş olsaydı neler olabileceğini araştırmak istedim. Acaba kilit nitelikteki tarihî dönüm noktalarında alınacak farklı kararlar bölgeyi daha barışçıl ve demokratik hale getirebilir miydi? Bu kararlar hayatları kurtarıp küresel ilerlemeyi teşvik edebilir miydi?

Ortadoğu tarihinin bu bölümünü yeniden ele almak, Amerika Birleşik Devletleri ile Orta Doğu devletleri arasındaki ilişkilerde daha